

Kopi fra DBC Webarkiv

Kopi af:

En synders appel til højeste instans : eller hvorfor
præsten rejste til paven

Dette materiale er lagret i henhold til aftale mellem DBC og udgiveren.

www.dbc.dk

e-mail: dbc@dbc.dk

En synders appel til højeste instans

– eller hvorfor præsten rejste til paven

Når man fik foretræde for Paven, var det skik og brug, at man kysede hans fødder som en anerkendelse af hans kirkelige overhøjhed. Sandsynligvis har også artiklens hovedperson, præsten Lars Vit, indledt sit besøg hos Paven på denne måde. Træsnit af Lucas Cranach d. Ældre (1472-1553). *Wikimedia Commons*.

Det er en udbredt misforståelse, at mennesker ikke rejste særligt langt fra deres fødested i middelalderen – en misforståelse der heldigvis er blevet modificeret i løbet af de seneste årtier, men som dog indeholder en kerne af sandhed, især hvad angår bønder og borgere. Til trods for at vi nu ved, at folk generelt kom længere omkring end tidligere antaget, så var det dog de færreste skandinaver, der rejste helt til Paven og Rom, med mindre man da lige var på pilgrimsfærd. Blandt de gejstlige var embedsrejser til kurien [Pavens administration] normalt forbeholdt de højgejstlige og deres udsendinge, men også almindelige præster rejste til kurien. Denne artikel fortæller historien om én af disse præster.

BERTIL NILSSON

Præstens navn var Lars Vit, og han levede det meste af sit liv i første halvdel af det 15. århundrede. Vi ved, at han var sognepræst i den lille by Motala i 1390'erne, og den sidste gang, han nævnes, er i september 1435. Så hvorfor rejste han til kurien i Bologna? Umiddelbart før sin rejse til Italien havde han været sognepræst i landsbyen Säby, og han var samtidig kannik ved domkirken i Linköping. De begivenheder, der senere var årsagen til, at han opsøgte paven, fandt sted, mens han virkede i Säby. Sent i april 1410 afsagde biskoppen i Linköping, som hed Knud (*Canutus*), dom over Lars Vit. Dokumentet, hvori biskoppen stadfæstede dommen, findes stadig, og derfor ved vi, hvad sagen handlede om.

En berygtet horkarl

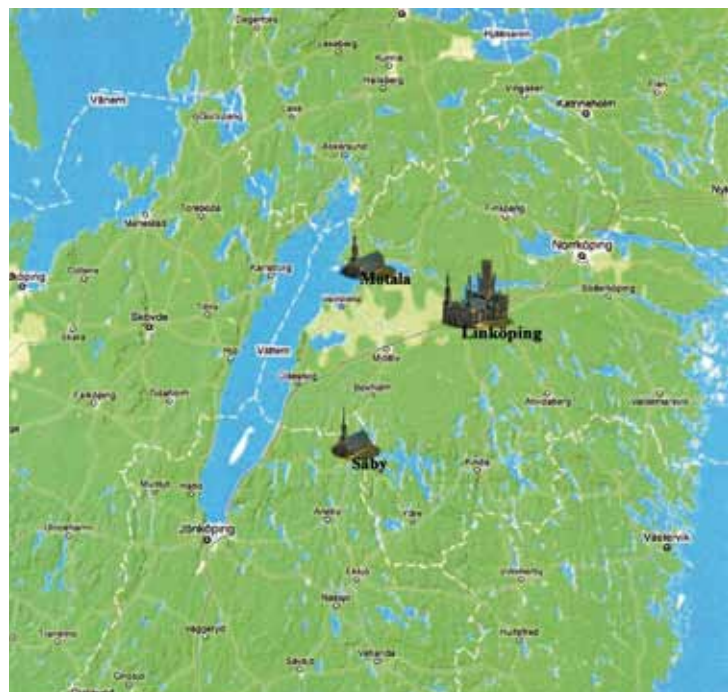
Dokumentet starter med en opremsning af de kriminelle forhold, som sognepræsten var skyldig i: Biskoppen adresserede ham direkte som en notorisk horkarl – "*publicus et notorius fornicator es*", som havde fædret en del børn [katolske præster skulle som bekendt leve i cølibat], og han havde sågar taget mødommen på en pige eller ung kvinde, hvis skrifte han havde hørt for samlejet. Han havde ofte været involveret i kontroverser og trakasserier med sine sognebørn og andre, både i Säby så vel som i Motala, hvor han forhen havde været præst. Af disse grunde var der opstået et sådant had mellem ham og hans sognebørn, at det havde været umuligt at holde det under kontrol. Disse forhold havde medført fare for sjælene, vanære og død. Havde han været en lægmand, fortsatte biskoppen, så var han for længst blevet dømt til landflygtighed, præcis som verdslige, der havde begået samme forbrydelser, var blevet det. Yderligere havde han ignoreret sine forpligtigelser over for sine sognebørn, således at flere var afgået ved døden, uden at de havde kunnet skrifte og få syndsforladelse;

Linköping stifts nuværende udstrækning, hvilket i grove træk var det samme i senmiddelalderen, dog hørte også Gotland og Øland under Linköping stift i middelalderen.
Wikimedia Commons.

endvidere havde han også forholdt dem andre sakramenter. Desuden havde han været involveret i - og hans ære var blevet plettet af - andre alvorlige forbrydelser, fortsætter teksten. Lars Vit var derfor ikke længere egnet til at beklæde et præsteligt embede eller at have et klerikalt præbende, eftersom dette var en vanære for kirken og førte til fare for sjælene i dens varetægt.

Herefter følger informationer om, hvilke skridt biskoppen havde taget i sagen i kraft af sin rolle som dommer. Dokumentet fortæller os, at biskoppen havde kaldt Lars for sin domstol, og at han var blevet kendt skyldig efter de givne vidneudsagn. Derfor, skrev biskoppen, havde han, i overensstemmelse med forskrifterne i kanonisk ret og fordi retfærdigheden skulle ske fyldest, kærligt formanet Lars Vit, at han skulle afstå fra alt, hvad han hidtil havde bedrevet, og at han skulle ændre sit liv. Ud over dette havde biskoppen også suspenderet ham fra hans embede og frataget ham hans præbender; altså både hans kanniksesæde ved domkirken i Linköping og hans præbende i Säby sogn. Endvidere havde biskoppen ekskommunikeret Lars og beordret, at han ikke måtte fjerne noget af sin ejendom i Säby eller andre steder, inden han havde betalt sine gældsposter til kirken i Säby. Sluttelig understreger teksten, at dommen var blevet læst højt i kapitalsalen i domkirken i Linköping under tilstedeværelse af (ud over biskoppen) medlemmerne af domkapitlet samt andre ”troværdige klerke og lægmænd”.

Placeringen af Motala og Säby i forhold til Linköping. Kort fremstillet af Steffen Harpsøe.

Kirken i Säby ved Tranås, hvor Lars Vit var sognepræst i tiden op til sagen. Kirken blev bygget omkring år 1200. Den udvidedes mod syd og øst i 1400-tallets første halvdel og fik hvælving senere i 1400-tallet. Skitse af kirken udført i tusch af Steffen Harpsøe.

Domkirken i Linköping, hvor Knud var biskop, og hvor Lars Vit var kan-
nik ved domkapitlet. Der har været
en stenkirke på stedet fra midten
af 1100-tallet, og denne blev siden
udvidet af flere omgange. Biskop
Knud (Knut Bosson Natt och Dag,
1359-1436) tilføjede i sin bispepe-
riode tre kapeller i gotisk stil med
store vinduer og stjerne-lofter. Des-
værre hjemsøgte domkirken i 1546
af to svære brande, og også under
den Nordiske Syvårskrig brændte
kirken i 1567, så der er ikke meget
af middelalderdomkirken tilbage.
*Foto af Håkan Svensson fra Wikime-
dia Commons.*

Den middelalderkirke i Motala, som
opførtes i begyndelsen af 1200-tallet,
og som Lars Vit var sognepræst ved
i starten af sin karriere, findes ikke
mere. I løbet af 1600- og 1700-tallet
udvidedes og ombyggedes kirken
kraftigt, og i 1761 besluttedes det
at bygge en ny kirke i stedet for den
gamle. Den nuværende kirke ind-
viedes i 1774. *Foto af Håkan Svensson
fra Wikimedia Commons.*

Lov og straf

Det fremgår ikke af biskoppens domsafsigelse (vores dokument), om Lars var skyldig i alle anklagepunkterne, men blot det faktum, at han havde børn, der var født, efter at han var blevet ordineret som præst, var mere end nok til, at biskoppen kunne udmåle den straf, han gjorde; altså at Lars blev frataget embede og præbende. Dog var denne type straf ikke nødvendigvis evigt gældende – muligheden for, at den straffede præst blev genindsat, eksisterede. Men Lars havde syndet inden for den seksuelle sfære ved at tage mødommen hos en pige, for hvem han var skriftefader. Ifølge de synodale statutter, som biskop Nils Hermanson af Linköping udstedte i sin embedsperiode 1374-1391, så rangerede det at have samleje med én, hvis skrifte man havde hørt, blandt de typer af forbrydelser, der var klassificeret som *casus episcopales*; altså at de i forbindelse med straffelov og kirkedisciplin kun kunne behandles af biskoppen – ikke en præst, med mindre synderen var døden nær. Dette skal ses i lyset af, at biskoppen ifølge kanonisk ret som *iudex ordinarius* var den højest rangerende administrator

af syndsforladelsen i sit stift. Biskop Knut havde altså i denne sag ageret i fuldkommen overensstemmelse med international kanonisk ret såvel som de stiftsmæssige instruktioner, som var udstedt af en af hans forgængere.

Selvom der ikke nævnes nogen bøde i dommen af 29. april 1410, så betalte Lars alligevel én til biskop Knud af Linköping den 7. juni samme år. Dette fremgår af et brev, som Lars Vit skrev, hvori han omtaler sig selv som ”tidligere sognepræst i Säby”. Heri oplyste han, at han havde begået kriminelle handlinger – uden dog at specificere hvilke, og at han derfor frivilligt gav det i brevet oplistede til sin ”åndelige fader”, biskoppen af Linköping. Han understregede også, at der var tale om *ensaksböter*; det vil sige, at det var biskoppen alene, der skulle modtage bøden. Blandt de ting, som blev sendt til biskoppen, var Lars’ ”kiste” med dens indhold, hvilket løb op i en værdi af ”næsten hundrede Mark”, endvidere et antal heste, okser, får og svin, alt den malt, rug og mel som han ejede, alt hans flæsk, og også hans fjerfyldte dyner og puder. De efterfølgende formuleringer er ikke just entydige, men det lader til, at en del af de ting, Lars overgav til biskoppen, skulle betragtes som kompensation for de udgifter, biskoppen havde haft i forbindelse med sine rejser rundt i stiftet for at opklare ”sagerne” (som det blev formuleret i brevet) mellem sognet Säby, en person ved navn Eskil Djänke og Lars Vit. Lars fortsatte brevet med at forbyde, at dets indhold skulle give anledning til en appel, at nogen skulle tilbagekalde brevet, eller at dets indhold ikke blev effektueret, eftersom han havde skrevet det af egen fri vilje og med oprigtige intentioner. Ud over Lars Vits segl var brevet også beseglet af hans broder, som var sognepræst i Gränna (ikke særlig langt fra Säby), samt to andre navngivne personer.

Så vidt vi kan følge sagens udvikling i dag, synes den første fase at afsluttes med Lars Vits brev af 7. juni 1410. Grundet de få bevarede kilder reterer der dog stadig en del ubesvarede spørgsmål, men det synes forsvarligt at opsummere begivenhederne

Biskop Nils Hermansson's segl. Nils var biskop Knuds forgænger som biskop af Linköping, og det var ham, der havde udstedt de synodale statutter, som Lars Vit dømtes efter. Gengivet efter Clara Nevéus, Siegfried Heim og Lena Westerling Karlsson: "Medeltida Småkonst – Sigill i Riksarkivet".

Frem til sommeren 1411 holdt kurien for den anden modpave valgt i Pisa til i Bologna. At kurien lige opholdt sig dér kan have mange årsager, men i juridisk henseende var det yderst praktisk, da Bologna husede det førende universitet for jurastudier i middelalderen. Del af facaden på de middelalderlige universitetsbygninger i Bologna. Gengivet efter Henning Dehn-Nielsen (red.): "Lademanns Verdenshistorie – Historie og Kultur, bd. 2 Middelalderen"

Kilder og Litteratur

Biskop Knud og Lars' breve er trykt som nr. 1290 og 1310 i *Svenskt Diplomatarium*, Stockholm 1879-1887.

Peter Holmstenssons brev fra kurien findes [ikke trykt] i Johan Hildebrandssons kopiebook = Cod. Ups. C 6.

Nilsson, Bertil: "The Lars Vit case. A fragmentary example of Swedish ecclesiastical legal practice and sexual mentality in the beginning of the fifteenth century" (fortcoming). [Bogen, hvori artiklen bringes, er under udarbejdelse og har endnu ikke fået en titel].

Bogillustration af Pave Gregor 12. samt hans våbenskjold. Pave Gregor 12. var pave for romerkirken i den komplicerede tid, hvor der var hele 3 paver. *Wikimedia Commons*.

som følger: Sognepræsten i Säby var blevet frataget sine embeder og præbender ved biskoppens domsafsigelse i overensstemmelse med kanoniske regulativer. Dette var en konsekvens af de forbrydelser, Lars Vit havde begået (både de seksuelle og andre), som alle hørte ind under den kirkelige jurisdiktion, eftersom *privilegium fori* var blevet accepteret i Sverige, der på det tidspunkt var en del af Kalmarunionen. Han havde tilstået sine synder, betalt en bøde og samtidig udredt sin gæld til biskoppen. Gælden var kompensation for den gengærd, som Lars ikke tidligere havde betalt. Gengærd var en afgift, som kleresiet betalte til afløsning for det underhold (mad, drikke, husly, kørsel), der ellers skulle ydes af kleresiet for biskoppen og hans følge på hans visitatser og andre embedsmæssige rejser rundt til sognene i hans stift.

Til højeste instans

Ikke ret lang tid efter at Lars Vit havde skrevet førnævnte brev, fortsatte sagen dog alligevel, ved at han rejste til Bologna, hvor kurien opholdt sig indtil sommeren 1411, og forelagde sagen for Paven personligt. Dette fremgår af et brev fra biskop Knuds personlige udsending ved kurien, en person ved navn Peter Holmstensson, som skrev hjem til biskoppen fra Bologna i fasten 1411. Ingen andre dokumenter fra det efterfølgende sagsforløb er bevaret, så vi må nøjes med at følge konflikten, som Peter beskriver den. Af brevet fremgår det, at Lars Vit var nået hele vejen til Paven med sin sag. Hans appel indeholdt et angreb på biskop Knud og var blevet fremført ved et offentligt konsistorium [kirkeråd], hvor Paven, kardinalerne og andre personer var til stede. Lars Vits formål med besøget ved kurien var at tvinge sin biskop i Sverige til at give personligt fremmøde ved kurien i Bologna. Til dette havde Lars støtte fra Dronning Margrethe, den regerende monark over de tre skandinaviske riger, og hun lå i strid med biskop Knud samt domkapitlet i Linköping over udnævnelsen af biskoppen af Strängnäs, et andet svensk bispestift. Samtidig var biskop Knud af andre årsager på kollisionskurs med sit eget domkapitel. Det hele hang sammen med, hvilken af de to paver man støttede og søgte støtte hos; om det var Gregor 12. af den romerske observans eller modpaven Alexander 5., der var valgt ved konciliet i Pisa i 1409. Der sad også en modpave i Avignon, og det havde der gjort længe, men ham var der ingen i Norden, der støttede.

I løbet af 1410 havde dronningen ændret mening og var begyndt at støtte Pisa-paven, og Knud blev forliget med sit domkapitel, som også var loyale over for Pisa-paven i stedet for den romerske. Således var alle tre parter - biskoppen, dronningen og domkapitlet - på samme side i det pavelige skisma. Lars' handlinger blev således farlige for biskop Knud, eftersom Lars satte ham i opposition til den regerende dronning foran kardinalkollegiet og Paven, der efter Alexanders død i foråret 1410 nu hed Johannes 23. Samtidig lader det til, at der var omstændigheder omkring biskop Knuds måde at håndtere sit embede og sin livsførelse på, for hvilke han rent faktisk kunne angribes. For eksempel får vi at vide, at han havde stor gæld til

Strängnäs-kirken, som burde betales, samt at det var ønskeligt, at han forbedrede sin opførsel, skrev Peter Holmstensson. Lars overrakte også Paven et brev fra dronningen, hvori hun udtrykte sin støtte til Lars. Da dette var sket, udtalte Paven, at dronningen næppe ville agere til fordel for en person som Lars Vit, hvis han ikke var blevet uretfærdigt behandlet. Paven skiftede dog mening, da han blev informeret om, hvilke anklager der var rettet mod Lars. Og selv om det ikke eksplicit står skrevet i det – som nævnt – eneste overleverede brev, så må Pavens meningsændring have haft at gøre med Lars' overtrædelser på det seksuelle område, hvilket står klart på baggrund af de yderligere udviklinger i sagen, der fandt sted i Sverige. Derfor var det – ifølge Paven – tilstrækkeligt at biskop Knud svarede for sig gennem sin udsending, og det var således ikke nødvendigt, at han personligt rejste til Bologna. Ifølge brevet havde Peter Holmstensson en mistanke om, at dronningen ville bestikke dommeren på den ene eller anden måde: ”fordi dronningen har her ved kurien et antal af medhjælpere som er blinde takket være hendes gaver”. Dette faktum, hævdede han, kunne have det resultat, at Lars Vit-sagen ville blive bragt et trin videre og således blive en endnu dyrere affære for biskop Knud. Det står også klart, at Peter ville blive nødt til at forsvare sin biskop over for dronningen og hendes støtte til Lars Vit.

Hvem var Lars Vits allierede?

Mindre end ét år efter at Lars var blevet dømt af biskoppen af Linköping og havde bekendt sin skyld samt betalt en bøde til biskoppen, præsenterede han sig for kurien, og med støtte fra dronningen hævdede han sin uskyld, eller at han i det mindste var blevet uretfærdigt behandlet. Det lader dog ikke til, at han selv anførte de reelle årsager, især ikke de seksuelle, til at han var blevet dømt i Linköping, i alle fald ikke hvis vi kan stole på Peter Holmstenssons formuleringer. Der er dog ingen grund til at tro, at Peter, som biskoppens udsending og også som den, der irettesatte sin biskop ved at skrive, at han burde forbedre sin opførsel og betale sin gæld, ville have fortalt ham halve sandheder i denne for biskoppen så alvorlige sag. Lars har tydeligvis haft indflydelsesrige venner hjemme i Sverige for at kunne få dronningens støtte og for at kunne føre sagen til kirkens højeste ledere. Det er dog ikke muligt at afgøre, hvem disse personer er med det for hånden værende kildemateriale. Sandsynligvis har disse personer kendt til årsagerne for, hvorfor biskoppen dømte Lars, men tydeligvis

Som en mulig løsning på det pavelige skisma, med en romersk pave og en i Avignon, havde man i 1409 ved konciliet i Pisa valgt en 3. pave, der skulle forene den katolske kristendom igen... det fik bare aldrig den ønskede virkning, og ”forsøget” blev opgivet i 1415. Som den første af Pisa-anti-paverne valgtes Alexander 5., der dog døde allerede i foråret 1410 og blev begravet i en opulent sarkofag i Bologna. Vi ser her Alexander 5's grav og en tegning af hans våbenskjold. Foto af Giovanni Dall. Tegning af ukendt kunstner. Wikimedia Commons.

Dronning Margrethe 1. spillede en vigtig rolle i Lars Vits sagsfremlæggelse for Paven. Uden hendes støtte var han næppe draget til Bologna. Hvorvidt dronningen var uvidende om de forbrydelser, Lars reelt var dømt for, eller hendes støtte muligvis var udtryk for en kynisk, politisk strategi vedr. interne nordiske forhold på egne eller andres vegne, får stå hen i det ussive. Maleri af Gerrit van Honhorst fra ca. 1640, der viser Margrethe modtage den svenske krone fra den overvundne Kong Albrecht. Gengivet efter Ole L Frantzen og Knud V. Jespersen (red.): ”Danmarks Krigshistorie, bd. 1 700-1814”

Da Lars Vit nåede til Bologna, hed Pisa-paven Johannes 23., og det var for denne, han fremlagde sin sag. Måske er det sket under forhold, der ligner dem, vi ser her. Billedet viser Pave Johannes 23. holde råd med kardinaler og lærde ved konciliet i Konstanz i november 1414. Illustration fra Ulrich Richentals krønike om konciliet. *Wikimedia Commons.*

appellen på eget initiativ, eller om han reelt blot var en brik i en konflikt, hvor mere magtfulde personer havde et horn i siden på biskop Knud.

Slutspil

Betalte det sig så for Lars at rejse gennem hele Europa for at få foretræde for Paven? Svaret er nej! Takket være andre dokumenter ved vi, hvad der skete med ham, da han vendte tilbage til Sverige. Nemlig at biskoppen, der nu ikke længere var i opposition til hverken dronning eller domkapitel, igen indkaldte de vidner, der havde givet udsagn imod Lars, og som havde ført til domsfældelsen i april 1410. Konsekvensen var, at Lars aldrig blev genindsat hverken som sognepræst i Säby eller som kannik ved domkirken i Linköping, han blev dog ikke frataget sin præstevieelse. Måden hvorpå han præsenterede sin sag for Paven og tidligere for Dronning Margrethe (vi kan formode, at han har fået foretræde for dronningen for at opnå hendes støtte), antyder kraftigt, at Lars Vit havde et ret skruppelløst forhold til sandheden; han havde ikke nævnt de seksuelle overtrædelser. Tydeligvis var hans forbrydelser i denne sfære – blandt andre ting – medvirkende til, at hans rejse endte uden succes. Men også de ændrede loyaliteter for dronningen og biskoppen i det pavelige skisma spillede en vigtig rolle. Således afspejledes de højeste niveauer af kirkelig politik i en svensk sognepræsts umoralske levned. Men til trods for den personlige fiasko ved Lars' rejse, så har vi gennem hans foretræde for Paven lært nogle interessante ting om begyndelsen af det 15. århundrede; eller som den berømte tyske digter Matthias Claudius (1740-1815) udtrykte det: "Wenn jemand eine Reise tut, so kann er was erzählen."

Bertil Nilsson er professor i kristendommens historie ved Institutionen för Litteratur, Idéhistoria & Religion, Göteborgs Universitet.

Artiklen blev oprindeligt til som et foredrag afholdt ved International Medieval Congress i Leeds 2010; artiklen er oversat fra engelsk af Steffen Harpsøe.